

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ УКРАЇНИ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ І ЕКОНОМІКИ СПОРТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра
за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт
освітньою програмою «Менеджмент у спорті»

на тему: «ГАРМОНІЗАЦІЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ШЛЯХОМ
ПОЄДНАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЕКОСИСТЕМ ТА ЕКОСИСТЕМНИХ
ПОСЛУГ У ПРАКТИЦІ СПОРТУ»

здобувачки вищої освіти
другого (магістерського) рівня
Сторч Юлії Ігорівни

Науковий керівник: Циганенко О.І.
Доктор медичних наук, професор
Склярова Н.А.
Старший викладач

Рецензент: Щербашин Я.С.
Кандидат наук з фізичного виховання і
спорт, доцент

Рекомендовано до захисту на засіданні
кафедри (протокол № _ від ___ 20__ р.)

Завідувач кафедри: Мічуда Ю.П.
Доктор наук з фізичного виховання і спорту,
професор

(підпис)

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГАРМОНІАЦІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В СПОРТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОГО НАПРЯМКУ ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СПОРТУ.....	7
1.1 Загальні положення гармонізації природокористування з природою, в тому числі в спортивній галузі.....	7
1.2 Гармонізація природокористування в спортивній галузі шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями до самовідтворення екосистем.....	15
1.3 Теоретичні основи проведення соціально – просвітницького тренінгу для покращення знань стосовно гармонізації екосистемних послуг стосовно збереження та самовідтворення екосистем.....	19
Висновки до розділу I	28
РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	29
2.1. Методи досліджень.....	29
2.2. Організація досліджень.....	31
РОЗДІЛ III РОЗРОБКА ПОЛОЖЕНЬ ГАРМОНІАЦІЇ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА СПОРТИВНИХ ОБ'ЄКТАХ ШЛЯХОМ ГАРМОНІАЦІЇ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ.....	32

3.1 Розробка положень проведення гармонізації природокористування на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворенню.....	32
3.2 Розробка положень планування заходів з гармонізації природокористування на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворенню.....	35
3.3. Розробка програми соціально – просвітницького тренінгу для покращення знань стосовно гармонізації екосистемних послуг у алузі споту відносно збереження розвитку та самовідтворення екосистем.....	38
3.4 Основні підходи до еколого – економічної оцінки гармонізації екосистемних послуг на спортивних об'єктах.....	45
Висновки до розділу Ш.....	47
РОЗДІЛ IV. АНАЛІЗ ТА ОБГОВОРЕННЯ РЕУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ	48
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50

ВСТУП

Актуальність проблеми. Найбільше проблема організації збалансованого природокористування розроблена стосовно об'єктів та їх територій (простору), в тому числі і в регіональному аспекті, в таких галузях народного господарства як сільське господарство (агроекологія) та промисловість (промислова екологія). Це обумовлено тим, що ці галузі є значними користувачами природних ресурсів. Вже є певні публікації і стосовно збалансованого природокористування в галузі спорту. І відповідно поки що мало ця проблема вивчена та розроблена стосовно збалансованого, гармонійного природокористування відносно можливостей живої природи, що суттєво заважає її існуванню та розвитку.

Особливістю важливості організації збалансованого природокористування в практиці фізкультурно – спортивних організацій є те, що вона дуже значна за критеріями великої масштабності спортивної діяльності на значних територіях.

При цьому термін територія означає, що територія від лат. terra – земля, це обмежена частина земної поверхні в природних, державних або умовних межах. Вона визначається протяжністю як специфічним видом «просторового ресурсу», площею, географічним розташуванням, рельєфом, природними умовами та господарською освоєністю (ступенем господарської освоєності), в тому числі і стосовно спортивної діяльності.

Проведений аналіз наукової, науково – методичної літератури показав, що для досягнення гармонізації природокористування у галузі спорту в перспективі

може бути використаний такий підхід як гармонізація екосистемних послуг особливо стосовно екосистем, які розташовані на територіях спортивних об'єктів, як природних так і антропогенних.

Мета роботи – розробка методологічних підходів до проведення гармонізації природокористування на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг з живою природою.

Завдання:

1. Проведення аналізу наукової, науково – методичної літератури та інших джерел інформації стосовно пріоритетних шляхів гармонізації природокористування, в тому числі і у галузі спорту .
2. Розглянути гармонізацію екосистемних послуг з живою природою як шлях до досягнення гармонізації використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.
3. Розробка методологічних підходів до гармонізації природокористування шляхом гармонізації екосистемних послуг з живою природою на спортивних об'єктах.

Предмет дослідження – процес розвитку підходів до гармонізації використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Об'єкт дослідження – визначення та розробка методологічних підходів до гармонізації використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Наукова новизна – наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше комплексно були визначені конкретні шляхи та методологічні підходи до гармонізації використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Теоретична значимість – виявлення та формування основних методологічних підходів до гармонізації використання природних ресурсів на спортивних об'єктах.

Практична значимість – практична значимість роботи полягає в тому, що розроблені методологічні підходи до гармонізації природокористування на спортивних об'єктах можуть бути реалізовані на практиці.

Методи дослідження – використані методи теоретичного аналізу наукової літератури (емпіричний рівень дослідження): абстрагування, аналіз, синтез, узагальнення.

Структура роботи – робота виконана на 63 сторінках друкованого тексту і складається з вступу, 4 розділів, висновків, практичних рекомендацій та списку літератури, який включає 67 джерел.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ШЛЯХОМ ГАРМОНІЗАЦІЇ
ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ З ПРИРОДОЮ ЯК ПЕРСПЕКТИВНОГО
НАПРЯМКУ ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ СПОРТУ

1.1 Загальні положення гармонізації природокористування в тому числі в спортивній діяльності.

Основним підходом до гармонізації взаємовідносин антропогенних територій з об'єктами які на них розташовані та природи є збалансоване, гармонічне з можливостями природи до самовідтворення природокористування екосистемами, які розташовані у межах цих територій, тобто гармонізації використання екосистем

Екосистеми широко використовуються як в сфері виробництва так і обслуговування, в тому числі і в спортивній галузі.

Стосовно сфери виробництва так і сфери обслуговування з'явилося таке поняття як екосистемна ідеологія складовою частиною якої є надання екосистемних послуг, в тому числі і в галузі спорту. З'явилося це поняття та термін і в екологічній галузевій науці – екології спорту.

Екосистемні послуги – це послуги які в сфері виробництва так і обслуговування (в тому числі і в галузі спорту) в основі яких лежить використання природних ресурсів екологічних систем.

Екосистемні послуги розглядаються як елемент досягнення сталого розвитку територій і відповідно об'єктів, які на них розташовані, в тому числі і спортивної галузі. При цьому найбільша увага приділяється територіям з лісовими екосистемами.

Екосистемна ідеологія декларує збалансований, гармонічний стосовно природокористування еколого – економічний підхід стосовно використання екосистем у всіх галузях, в тому числі і в галузі сучасного спорту.

Так у Коста Риці підраховали, що їм вигідніше використовувати екосистеми тропічного лісу де добрі для людини погодні – кліматичні умови насамперед для розвитку спорту та туризму аніж дерева як сировину, у першу чергу цінних порід дерев, для будівельної та промислової галузь. Як кажуть у таких випадках «і ліс стоїть і гроші йдуть». І не випадково в плані розвитку екологічного туризму Коста Ріку називають «країною вічної весни».

Проте, не завжди так позитивно виходить. Так у Бразилії обмеження вирубок цінних порід дерев в екосистемах тропічного лісу, де погані погодні – кліматичні умови для людини (висока температура у поєднанні з високою вологістю), для будівельної та промислової галузь, призвело до ще більшого знищення тропічних лісів.

Справа у тому, що при таких обмеженнях у лісовому господарстві відбулася значна втрата робочих місць у лісорубів та інших лісогосподарських працівників, а направити їх до туристичної галузі виявилось неможливим. І як вихід з такої ситуації, для компенсації втрати робочих місць, почали ще більше вирубати ліс для розширення площ під сільськогосподарські плантації з метою залученням до роботи на них додаткових робітників, насамперед бувших лісорубів та інших лісогосподарських працівників. «Бажали як найкраще, а

вийшло як завжди». Тобто погано прорахували еколого – економічні наслідки такого підходу.

Згідно класифікації Європейської агенції з охорони оточуючого середовища (CICES) виділяють такі основні категорії екосистемних послуг:

- забезпечуючи;
- регуляторні;
- культурні;
- інформаційні.

В групі регуляторних екосистемних послуг виділяють підгрупу послуг, які створюють умови для спорту та туризму. Вони стосуються насамперед найбільш привабливих екосистем, які зосереджені у горах (лижний туризм та спорт тощо), а також у прибережній зоні (морський шельф) морів та океанів (дайвінг тощо).

В групі інформаційні екосистемні послуги виділяють підгрупу еколого – пізнавально – інформаційних послуг насамперед для регіонів з мало порушеною природою (наприклад екосистеми Аляски тощо), а також для регіонів, які мають цікаві для туристів екосистеми з значним різноманіттям екзотичних видів рослин та тварин (тропічні дощові ліси, саванна Африки, шельфи тропічних морів тощо).

В групі культурних екосистемних послуг виділяють підгрупу еколого – культурних послуг насамперед стосовно екосистем культурного, антропогенного походження (ландшафтні парки загального користування, ботанічні сади, тематичні парки в тому числі спортивні парки тощо).

Взагалі, в залежності від пріоритетів екосистемних послуг змінюється і значення (пріоритетність), а відповідно і ступінь використання конкретних екосистем в тому числі і у спортивній галузі.

І тому не випадково екосистеми отримали таку образну назву як «золото спорту та туризму», насамперед з екологічної точки зору, а від подальшої долі екосистем світу напряду залежить і подальша доля спортивної та туристичної галузі.

Еколого - економічна можливість та доцільність надання екосистемних послуг на певній території визначається з використанням екологічної експертизи та даних екологічного моніторингу. При цьому враховуються наступні ознаки.

Екосистеми територій «зелених» зон, в тому числі і спортивних комплексів, тематичних парків в тому числі і спортивних парків відносяться не до природних, а до антропогенних екосистем. Тому для них визначальним є не екологічне різноманіття видів, а доцільність використання видів і сортів рослин стосовно спортивної діяльності.

Однак при їх створенні повинні використовувати положення екологічного будівництва, а саме мінімізації нанесення шкоди дикій природі при їх створенні (лісам, тваринам які мешкають у лісах тощо).

Екосистеми, які рекомендуються для створення на територіях «зелених зон», в тому числі і спортивних комплексів, спортивних парків, повинні відповідати таким основним екологічним вимогам: бути стійкими до антропогенних навантажень (механічних, перш за все до витоптування, хімічним і т. д.), стійкими до шкідників, мати хороші декоративні якості, не впливати негативно на здоров'я людини, мати захисні властивості від шуму і

пилу, не мати насіння, яке може викликати подразнюючу дію на слизові (як тополиний «пух»).

Що стосується особливостей спортивної галузі, то спортивні об'єкти в своїй більшості не відносяться до категорії природо небезпечних. Вони не являються суттєвими забруднювачами навколишнього середовища та значними споживачами природних ресурсів. Проте деякі з них можуть становити загрозу для живої природи, насамперед для природних екосистем лісів, які входять до складу їх територій, що необхідно враховувати в природоохоронній практиці.

До таких достатньо небезпечних для живої природи спортивних об'єктів можна віднести відкриті гірськолижні спортивні комплекси, в яких довжина лижних трас, які створюються методом вилучення (вирубки) дерев та кущів, можуть досягати десятків кілометрів. При цьому має місце ще й значне антропогенне навантаження на ділянки лісу(насамперед від антропогенного витоптування), які залишилися після будівництва, що насамперед викликано антропогенним витоптуванням ґрунтів та лісової підстилки.

Відповідно такі спортивні об'єкти потребують застосування спеціальних природоохоронних заходів, з обмеження (гармонізації з можливостями природи до відновлення) ступеня антропогенних навантажень на екосистеми на їх територіях. До таких кардинальних заходів можна віднести будівництво закритих багатофункціональних, багаторівневих гірськолижних комплексів, де виключається антропогенне витоптування рослинності.

При визначенні конкретного переліку спортивних об'єктів для проведення планування процесу гармонізації насамперед необхідно враховувати положення екологічного законодавства України стосовно їх значення (категорії) як джерел впливу на довкілля.

Так, згідно Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» №2059-VIII від 23.05.2017 р., статті 3 «Сфера застосування оцінки впливу на довкілля», такі об'єкти (сфера туризму, рекреації та спорту), як лижні траси, канатні витяги, канатні дороги з загальною площею об'єкту 5 га і більше та тематичні парки (до категорії яких відносяться і спортивні парки) з площею 1га і більше відносять до другої категорії впливу на довкілля. І відповідно ці об'єкти потребують спеціальних заходів з охорони довкілля зі складанням спеціального звіту з оцінки впливу об'єкта господарювання на довкілля (замість проведення державної екологічної експертизи об'єктів, як це передбачалося раніше).

Процедура оцінки впливу об'єкту господарювання з урахуванням його території та її величини на довкілля передбачає підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля, проведення його громадського обговорення та надання уповноваженим органом мотивованого висновку на сформований звіт.

При організації проведення обговорення рекомендується враховувати положення документу «Порядок залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля», який був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. №771, положення «Конвенції про доступ до інформації, участі громадськості у процесі прийняття рішень та доступі до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища» (Орхуська конвенція). Конвенція була прийнята на четвертій Конференції міністрів - «Навколишнє середовище для Європи» (Орхус, Данія, 1998 р.) та вступила у дію в 2001 році.

Громадське обговорення звіту повинно базуватися на таких принципах: своєчасності, якості процедури, достатньої підготовленості учасників до

проведення, публічності, ясності мети та задач, доступності для присутніх, повноти розгляду, конкуренції позицій, врахування досвіду попередніх обговорень, відкритість до дискусії всіх учасників, спрямованість на якісний результат. Громадське обговорення звіту може бути доповнене публікаціями (статтями) у ЗМІ, такими як наприклад «Заява про екологічні наслідки діяльності» (ТОВ «ІНКОЛОР УКРАЇНА»; газета «Метро». - 2017р. - №93(496) - С.3) суб'єкта господарювання, де вказується назва, адреса, та загальна площа території об'єкту господарювання, характер та кількість шкідливих викидів до атмосфери, кількість і шляхи утилізації рідких та твердих відходів і в тому числі окремо харчових (при їх наявності), гарантія відшкодування збитків, які були нанесені довкіллю та живій природі суб'єктом господарювання при будівництві та експлуатації об'єктів тощо.

Для проведення гармонізації природокористування на об'єктах різних галузей попередньо складають план заходів з гармонізації природокористування на об'єкті. До планування процесу гармонізації повинно входити і визначення переліку заходів з його громадського обговорення (консультацій). Необхідність проведення заходів з гармонізації природокористування для конкретного спортивного об'єкта визначається насамперед його віднесенням згідно законодавчим положенням до другої категорії впливу (дії) на довкілля.

При проведенні планування заходів з гармонізації природокористування об'єктів та їх інфраструктури можуть використовуватися два основні види планів: поточний (базовий) та перспективний. Поточні плани розробляють зазвичай на 3-5 років, щоквартально корегують і щомісячно уточнюють. Перспективні плани розробляють на перспективу (перспективне планування) як продовження у подальшому заходів поточного планування (поточних планів).

Для повноцінного планування проведення гармонізації природокористування на об'єкті та стосовно його інфраструктури необхідне системне збирання та аналіз екологічної інформації. Існують два основні напрями збирання екологічної інформації:

- внутрішній – за рахунок власних ресурсів суб'єкта господарювання;
- зовнішній – шляхом збирання інформації з використанням зовнішніх джерел інформації.

Внутрішній напрямок збирання екологічної інформації передбачає насамперед збирання даних стосовно безпосередньо екологічного стану спортивного об'єкту (екологічний стан території, спортивних споруд та інфраструктури спортивного об'єкту тощо) з використанням власних матеріально-технічних та кадрових ресурсів та їх фінансування. У разі потреби для оцінки екологічного стану спортивного об'єкту та його інфраструктури за умов оплати за рахунок замовника, можуть залучатися і сторонні екологічні організації (фірми), які мають ліцензії на проведення екологічних досліджень.

Зовнішній напрямок збирання екологічної інформації передбачає використання даних державних екологічних інспекцій (екологічний моніторинг стану довкілля), гідрометеорологічної служби тощо.

Існують ще найменше чотири різні, проте взаємодоповнюючі підходи до збирання екологічної інформації:

- первинне дослідження стану довкілля та живої природи, стану здоров'я людини;
- вторинні матеріали: публікації в ЗМІ, в Інтернеті та в науковій і науково-методичній літературі тощо;

- матеріали проведених наукових та науково-практичних заходів – наукових та науково-практичних конференцій, форумів, семінарів тощо;
- неформальні канали – особисте спілкування тощо.

Зібрана екологічна інформація підлягає аналізу, в тому числі і з використанням інформаційних комп'ютеризованих систем збирання та аналізу екологічної інформації. Екологічні інформаційні комп'ютеризовані системи (технології комп'ютерного супроводу) професійного рівня повинні відповідати таким основним вимогам:

- мати у комп'ютерній програмі (базі даних) достатню кількість показників, нормативних даних для можливості прийняття користувачем обґрунтованих рішень;
- видавати користувачу об'єктивну, систематизовану, статистично достовірну інформацію;
- мати сервісні послуги для їх поточного обслуговування та в перспективі можливості корекції їх роботи розробником системи, в тому числі і згідно мотивованих побажань користувача;
- надавати можливість до проведення прогнозування екологічної ситуації;
- бути доступними для користувачів за вартістю.

В практичному відношенні планування екологізації різних об'єктів та його інфраструктури здійснюється з урахуванням його особливостей: спеціалізація, місце розташування, комунальне забезпечення, наявності у безпосередній близькості джерел забруднення довкілля, кліматичних особливостей території, наявності біля об'єкту автомагістралей, ландшафтних особливостей тощо. Це стосується як безпосередньо змісту плану, так і

тривалості його виконання, послідовності розроблення та безумовно самого процесу організації планування.

При проведенні заходів з гармонізації природокористування необхідно враховувати і ступінь екологічного ризику та необхідності забезпечення екологічної безпеки на території розташування об'єкту, в тому числі і спортивного.

В цілому поточний план гармонізації природокористування на об'єкті господарювання та його території, який включає положення збалансованого, гармонічного природокористування повинен складатися з таких основних розділів:

- визначення мети та задач проведення гармонізації природокористування з урахуванням положень збалансованого природокористування;
- відбір та визначення екологічно обгрунтованої стратегії та тактики проведення заходів;
- розробка та планування бюджету для проведення заходів з гармонізації природокористування з залученням до роботи відповідних фахівців, насамперед екологічних спеціальностей;
- аналіз передбачуваних обсягів заходів з екологізації та їх матеріально - технічного, кадрового, фінансового та методологічного забезпечення.

Визначення мети та задач гармонізації природокористування повинно передбачати їх обгрунтування з відбором адекватної стратегії та тактики для їх реалізації на практиці та аналізу попередньо зібраної екологічної інформації. Розробка та планування бюджету повинні базуватися на реальній можливості фінансування всіх передбачених планом заходів, можливістю залучення фінансових ресурсів спонсорів тощо.

Перспективні плани гармонізації природокористування мають таку ж структуру, як і поточні. Однак в них ще не передбачається обов'язкова конкретизація реального матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Вони складаються на перспективу з можливим забезпеченням фінансування у перспективі.

1.2 Гармонізація природокористування шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворення

Важливою складовою концепції сталого розвитку, в тому числі у галузі спорту є організація збалансованого, гармонійного природокористування. Під збалансованим, гармонійним природокористуванням насамперед розуміють дбайливе використання корисних властивостей природи, насамперед живої природи, гармонізації взаємовідносин з нею відносин для надання суспільству матеріальних благ, збереження та покращення здоров'я людини, в тому числі і осіб які займаються спортивною діяльністю [4,6,9,14].

При цьому проблему організації збалансованого, гармонійного природокористування, як складової концепції сталого розвитку, в тому числі і спорту та шляху до досягнення певного консенсусу антропогенної діяльності з природою, має сенс вирішувати у першу чергу з застосуванням такого підходу до досягнення збалансованого природокористування в спорті, як гармонізація екосистемних послуг, їх гармонізації з можливостями природи до самовідтворення і в першу чергу екосистем, які використовуються спортивною діяльністю.

Взагалі екосистемні послуги (ecosystem services) розглядають як всі види користі, які людство отримує від живої природи, від функціонування екосистем. Цей термін був введений у обіг в 70-х роках минулого століття. Сучасні дані стосовно екосистемних послуг можна отримати на сайті Міжнародного проекту ТЕЕВ (The Economics of Ecosystems and Biodiversity). Екосистемні послуги мають велике значення в екосистемній адаптації. При цьому екосистемну адаптацію визначають як підхід, який використовує екосистемні послуги як частину загальної стратегії адаптації.

Згідно класифікації екосистемних послуг за їх функціями виділяють екосистемні послуги постачання, регулювання, культурні та соціальні, та що необхідно підкреслити особливо стосовно таких галузей як спорт та туризм – підтримання екосистем. Відносно спорту така підтримка екосистем має значення у пешу чергу стосовно екосистем спортивних парків та зелених зон спортивних комплексів.

Крім того, в залежності від особливостей споживання усі екосистемні послуги можна поділити за ознакою обмеження доступу до ресурсів на конкурентні (користування на умовах конкуренції) та не конкурентні, а за ознакою усунення від споживання ресурсу на виключні і не виключні у споживанні. За характером споживання екослуги можна поділити на індивідуальні та глобальні. І цей перелік класифікацій можна продовжити.

Це стосується і галузей, в тому числі і спорту, які на відміну від промислової та енергетичної галузі не можна віднести до значних споживачів природних ресурсів та забруднювачів довкілля, для яких застосовується підхід з використанням обмежень у природокористуванні, як основного напрямку

раціонального природокористування, який домінує у промисловості та енергетиці [6,8,10,12].

Інформацію про екосистемні послуги має сенс збирати за такою схемою: назва, джерело інформації, забезпечення використання, вигоди та ризики, оцінка вартості (монетизація за спеціальними схемами розрахунків).

Таким чином в невиробничих галузях, в тому числі і в спортивній галузі основний наголос при організації гармонізації природокористування має сенс робити на досягненні своєрідного консенсусу між антропогенною, людською діяльністю та живою природою, насамперед її екосистемами, з мінімізацією шкоди, яка може бути нанесена їй та її екосистемам, але з ефективним та безпечним для природи використанням їх ресурсів, особливо рослинних, які є основою сучасних екосистем всесвіту.

Хоча наведене не виключає застосування в такій діяльності, в тому числі і спортивній діяльності і положень раціонального природокористування, яке ґрунтується насамперед на обмеженнях у використанні енергетичних, земельних, водних та рослинних ресурсів. І це стосується у першу чергу промислових виробництв, які забезпечують спортивну галузь.

В цьому плані важливим напрямком до реалізації на практиці положень збалансованого природокористування у спорті є їх реалізація у вигляді гармонізації природокористування, а конкретно може використовуватися гармонізація екосистемних послуг з консенсусом з можливостями екосистем до самовідтворення.

Це може в значній мірі досягатися за рахунок гармонізації екосистемних послуг як з використанням антропогенними так і природних екосистем, які розташовані на територіях об'єктів, в тому числі і спортивних.

Вказане дуже важливо ще й тому, що екосистеми, які використовуються у невиробничих галузях, в тому числі і галузі спорту, повинні ще і позитивно впливати на стан здоров'я людини, тобто мати позитивний соціально-медичний аспект. Це в першу чергу стосується екосистем «зелених зон» спортивно-оздоровчих комплексів, які набувають все більшого поширення в світовій практиці [7,8,10].

Таким чином, організація гармонізації природокористування, в тому числі у галузі спорту шляхом гармонізації шляхом гармонізації екологічних послуг є актуальною, перспективною проблемою, яка повинна вирішуватися у галузі спорту. Однак при цьому, ця проблема ще не набула достатнього рівня розгляду в науковій, науково-методичній літературі та інших джерелах інформації, що робить такий розгляд актуальним та своєчасним.

При розгляді проблеми організації гармонізації природокористування в невиробничих галузях, в тому числі і у галузі спорту, досягнення певного консенсусу у взаємодії людської діяльності та природи важливо відмітити, що екосистеми територій «зелених» зон різних комплексів у своїй більшості відносяться не до природних (екосистеми дикої природи), а до антропогенних екосистем. Тому для них визначальним є не екологічне різноманіття видів як для природних екосистем, а доцільність використання конкретних видів і сортів рослин стосовно людської діяльності.

При їх створенні та експлуатації необхідно використовувати положення екологічного будівництва, а саме мінімізації нанесення шкоди при будівництві дикій природі при їх створенні (лісам, тваринам які мешкають у лісах тощо). Однак при цьому необхідно створювати добрі умови для занять спортивною діяльністю [7,8,12,13].

1.3 Теоретичні основи проведення соціально – просвітницького тренінгу для покращення знань стосовно гармонізації екосистемних послуг відносно збереження розвику та самовдтворенню екосистем

Соціально-педагогічний (соціально – просвітницький) тренінг розглядається як форма інтерактивного навчання. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів. Мета інтерактивного процесу – зміна та покращання моделей поведінки учасників. Аналізуючи свої реакції та реакції партнера, учасник змінює свою модель поведінки та усвідомлено засвоює її, що дозволяє говорити про інтерактивні методи не тільки як про процес навчання, а й виховання. Інтерактивний процес – це не просто навчальне заняття на заздалегідь задану тему, це розгортання «самого життя», де учасники «проживають» конкретну подію, що спланована, структурована, концентрована. Все відбувається «тут і зараз». При цьому, кожна методика, що використовується, спрямована на виконання певної функції, а її вплив на учасників може бути різним, часто непередбаченим. Саме тому одна з основних вимог при використанні інтерактивних методів – власна участь тренера в групових інтерактивних заняттях [3,5,25].

Німецький дослідник Г. Гудіоніс, який протягом багатьох років займався розробкою інтерактивних методів навчання, вважає, що «кожний, хто має певний досвід щодо тренінгу в різних групах, знає, що ігри та вправи – це інструменти, які можна використовувати досить невміло, неефективно, а іноді з шкідливими наслідками. Саме тому вирішальна умова використання інтерактивних методик – власний досвід участі в груповій динаміці з

самопізнання». Однією з ефективних форм інтерактивного навчання є тренінг [66].

Зараз термін «тренінг» використовується для позначення широкого кола методик, які базуються на різноманітних теоретичних принципах. Єдиної класифікації поняття не існує. Виділяють тренінги, спрямовані на розвиток навичок саморегуляції, комунікативні тренінги, тренінгові підходи, що стимулюють особистісний ріст, навчальні тренінги. 15 Відомий вітчизняний дослідник групової соціально-педагогічної роботи В. Сидоров стверджує, що у вітчизняній та зарубіжній літературі поняття «тренінг» використовується у двох значеннях: вузькому та широкому. У вузькому розумінні тренінг трактується як специфічна – освітня – форма групової роботи. Керуючись таким підходом, Р. Баклі та Дж. Кейпл визначають тренінг як сплановані та систематичні зусилля щодо модифікації чи розвитку знань, умінь, установок людини засобами навчання, аби добитись ефективного виконання одного чи декількох видів діяльності. Разом з тим, науковці додають, що тренінг спрямований на те, щоб дати людині можливість отримати знання і навички, які необхідні для виконання конкретного завдання чи роботи [3,5,25].

У широкому розумінні поняття «тренінг» застосовується до всіх форм і напрямків групової роботи (тренінг особистісного зростання, тренінг вирішення конфліктів, соціально-педагогічний тренінг і та ін.). У «Великому тлумачному психологічному словнику» подається таке визначення тренінгу: «Тренінг – це будь-яка навчальна програма або набір процедур, розроблених для того, щоб в результаті їх здійснення був одержаний кінцевий продукт у вигляді організму, здатного на деяку певну реакцію (реакції) або участь в складній діяльності, яка вимагає певних умінь». Це дуже широке визначення, яке охоплює не тільки

людину, а і будь-яке навчання. Головна думка цього визначення полягає в тому, що тренінг – це тренування, напрацювання навиків і умінь. Інше визначення тренінгу дав Ю.Н. Смелянов: «Тренінг – це група методів розвитку здібностей до навчання і оволодіння будь-яким складним видом діяльності, зокрема спілкуванням».

І.В. Вачков пропонує таке робоче визначення тренінгу: «Сукупність активних методів практичної психології, які використовуються з метою формування навичок самопізнання і саморозвитку» [20].

Рушійні сили соціального навчання на тренінгу – це власний досвід підлітків; досвід інших учасників; соціального переконання; зворотній психологічний зв'язок; отримання порівняльної інформації зі спостережень за іншими. Підсумовуючи теоретичні основи тренінгу, зауважимо, що неоднозначність теоретичних засад призводить до широкого тлумачення самого поняття тренінгу у сучасній психолого-педагогічній та соціально-педагогічній практиці [3,20,44].

Особливості тренінгової форми навчання. Головна особливість тренінгу – відчуття на власному досвіді нових ідей, одна з умов розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців. Навчання у формі тренінгових занять є незвичною, нетрадиційною формою і досить складною технологічною структурою, реалізація якої педагогом-тренером створює умови для багаторівневої комунікації між усіма учасниками. Це відбувається за умови побудови освітнього процесу на основі навчання шляхом використання конкретного досвіду, розробленого американським дослідником Д. Колбом. Він розглядав процес взаємодії в 16 навчанні як послідовну зміну чотирьох фаз: – конкретного досвіду – передбачається, що ведучий групи створює умови для

набуття чи актуалізації учасниками конкретного досвіду на основі вже існуючого; – рефлексивного спостереження – створюються умови для аналізу набутого досвіду, обговорення спостережень, пов'язаних з його отриманням; – абстрактної концептуалізації – здійснюється співвідношення власних висновків та умовиводів, зроблених на попередньому етапі, з науковими теоріями, які мають відношення до основного змісту навчальної програми. Важливо, щоб ці теорії доповнювали чи по-своєму трактували результати, отримані учасниками; – активне експериментування – відбувається перевірка на практиці сформульованих гіпотез, використання отриманої раніше інформації [25].

Стиль проведення та спосіб організації тренінгу має бути зорієнтований на створення сприятливої психологічної атмосфери та поваги до думки кожного учасника. Це обумовлено тим, що зміст цього процесу, методи і характер взаємодії між учасниками принципово змінюється. Тому в контексті використання інтерактивні навчальні технології варто розглядати в єдності та взаємодії трьох компонентів: когнітивного, емоційного, мотиваційно-поведінкового [41].

Когнітивний компонент тренінгу – це, насамперед, наявність необхідної інформації стосовно певної проблеми, так звана первинна інформація, що дозволяє охарактеризувати досвід особистості.

Емоційний компонент тренінгу відображає переживання та почуття людини стосовно інформації, яка задіяна у попередньому компоненті. Власне емоційний компонент тренінгу значною мірою впливає на наступний мотиваційно-поведінковий, який визначає місце проблеми в індивідуальній ієрархії цінностей, особливості мотивації, поведінки та вибору [25, 38].

В рамках цих рис існує велика кількість модифікацій конкретних форм тренінгів, які суттєво відрізняються між собою за цілою низкою ознак: 1) тренінг як своєрідна форма дресури, при якій за допомогою жорстких маніпулятивних прийомів при позитивному підкріпленні формуються зміни в поведінці, а при негативному підкріпленні «стираються» шкідливі, не потрібні, на думку ведучого звички;

2) тренінг як тренування, в результаті якого відбувається формування та відпрацювання вмінь і навичок ефективної поведінки;

3) тренінг як форма інтерактивного навчання, метою якого є передача знань, а також розвиток певних умінь і навичок;

4) тренінг як метод створення умов для саморозкриття учасників і самостійного пошуку способів розв'язання власних психологічних проблем [25].

Різне розуміння змісту тренінгу знаходить своє відображення і в різноманітності назв спеціалістів, які проводять тренінг: ведучий, керівник, директор групи, тренер, експерт, фасилітатор тощо. Спеціаліст, який проводить заняття в інтерактивній формі називається тренером. Тренінговий процес реалізується в межах тісно пов'язаних між собою компонентів, що складають схему педагогічної взаємодії, запропонованої В.-Д. Веблером [25, 49].

Метою соціально-педагогічної, соціально-просвітницької роботи є інформування. Тренінг виступає інструментом такої роботи, спрямованої на розв'язання конкретних питань [25].

Метою просвітницького тренінгу є підвищення рівня інформованості щодо виниклої проблеми, зміна ставлення до проблеми, формування позитивної мотивації, вироблення та розвиток навичок адаптивної поведінки [25, 47, 61].

Зміст тренінгу визначається із заявленої мети та цільової групи. Метод. Під методом тренінгу розуміють метод навчання, тобто обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети тренінгу через взаємодію суб'єктів освітньої діяльності [25].

Рамкові умови. Для ефективного тренінгового процесу слід враховувати організаційні моменти: стан приміщення, підбір необхідного роздаткового матеріалу, час початку та закінчення, тривалість тренінгу [25].

Учасники. Визначається цільова група, на яку спрямовано тренінг. Саме від цільової групи залежить мета, визначається зміст тренінгового процесу, відповідно до якого добирають методи тренінгу [25].

Педагог - тренер. Фахівець, від уміння і кваліфікації якого залежить успіх тренінгового процесу [25].

Відмінності соціально-педагогічного (соціально – просвітницького) тренінгу та традиційних форм навчання.

Слово «тренінг» походить від англійського «to train», що означає «навчати, тренувати, дресирувати». Тренінг – це одночасно: – цікавий процес пізнання себе та інших; – спілкування; – ефективна форма опанування знань; – інструмент для формування умінь і навичок; – форма розширення досвіду [25].

Під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою безліч варіантів розвитку та розв'язання проблеми, заради якої вона зібралася. Як правило, учасники в захваті від тренінгових методів, тому що ці методи роблять процес навчання цікавим, не обтяжливим. Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю суттю є формою передачі інформації та засвоєння знань [8, 25, 40].

Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо [25, 48].

Звичайно, традиційна форма передачі знань не є сама по собі чимось негативним, проте у світі швидких змін і безперервного старіння знань традиційна форма навчання має звужені рамки застосування. Так само, як і будь-яке навчальне заняття, тренінг має певну мету.

Нею можуть бути [25, 63]:

- інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь;
- опанування нових технологій у професійній сфері; – зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);
- зміна погляду на проблему; – зміна погляду на процес навчання, аби зрозуміти, що він може давати наснагу та задоволення;
- підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя;
- пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які впливають на розв'язання цих проблем;
- активізація громадськості щодо розв'язання актуальних проблем; – здобуття альтернативної громадянської освіти.

У тренінгу широко використовуються методи, спрямовані на стимуляцію взаємодії учасників. Усі вони об'єднуються під назвою «інтерактивні техніки» і

забезпечують взаємодію та власну активність учасників під час динамічного навчального процесу. Інтер (лат. *inter*) – префікс, що означає перебування поміж чимось, кимось; актив (лат. *actus*) – привожу в рух; інтерактивний – рух, що відбувається між об'єктами: зовнішніми – між окремими людьми, внутрішніми – рух, активність, яка відбувається в самій людині і яка призводить до змін її поглядів, думок, поведінки тощо [25].

Отже, тренінг – це [5,25]:

- група, яка допомагає стати кожному її учаснику більш компетентним; – процес, під час якого учасники вступають у взаємодію;
- процес, у центрі якого є проблема та її розуміння учасниками групи, а не компетентність ведучого щодо зазначеної проблеми;
- навчання, під час якого активність учасників вища, ніж активність ведучого;
- навчання, яке дає учасникам задоволення, активізує їх, стимулює інтерес до пізнання;
- навчання, результат якого досягається у взаємодії всіх учасників тренінгу; – відкриття учасниками в собі нових можливостей, відчуття того, що вони знають і вміють більше, ніж до цього часу думали про себе;
- можливість відкриття інших людей, навчання через взаємодію з ними, розуміння того, на що здатні люди, від яких раніше не очікувалося нічого цікавого;
- можливість у безпечних, з одного боку, трохи штучних, а з іншого – наближених до реальності умовах взаємодії з іншими людьми досягти бажаних змін.

Використання соціально-педагогічного (соціально – просвітницького) тренінгу в роботі соціального педагога. Значення тренінгу як особливого явища

у світі психотерапії, психокорекції та прикладної психології постійно зростає, оскільки ефективність тренінгів різних напрямків порівняно з іншими підходами навчання і вдосконалення вже доведена практично. Як у психології чи психотерапії, так і у практичній соціальній роботі тренінг може проводитися як для окремої особи (що буває дуже рідко), так і для групи людей [25].

Вважається, що групова форма роботи є більш ефективною, ніж індивідуальна [25].

Переваги групової форми роботи полягають [25]:

1. Досвід перебування у спеціально організованих групах може допомогти у вирішенні проблем, які виникають при міжособистісній взаємодії.
2. Можливість отримати зворотний зв'язок, розуміння і підтримку від інших членів групи, які мають схожі проблеми або досвід і здатні завдяки цьому суттєво допомогти.
3. У групі можна бути не тільки учасником подій, але і глядачем.
4. Група може сприяти особистісному росту, підвищенню самооцінки, кваліфікації, набуттю нових навичок.
5. Групова форма роботи має економічні переваги для учасників. Метод тренінгу є достатньо ефективним при роботі з різними категоріями клієнтів соціальної роботи.

Також тренінг ефективно застосовується в соціальній сфері під час надання соціальної допомоги. Соціальна допомога має два провідних напрями – це превенція (попередження, профілактика) та інтервенція (подолання, корекція, реабілітація). Серед технологій соціальнопедагогічної діяльності у даному виді допомоги, особливе місце займають тренінгові методики навчання. Тут застосовують соціально-просвітницькі (тренінги з пропаганди здорового

способі життя) та соціально-профілактичні тренінги: тренінг резистентності (стійкості) до негативного соціального впливу; тренінг асертивності або афективно-ціннісного навчання; тренінг формування життєвих навичок – найважливіших соціальних умінь особистості. Виходячи з визначення тренінгів, можна припустити, що соціальний працівник у своїй практичній діяльності може застосовувати їх та деякі психотерапевтичні методики, бо він має право проводити освітню та соціальнопедагогічну діяльність, сприяти всебічній соціалізації та інтеграції клієнта соціальної роботи у групу, общину, суспільство [25].

Тренінги можуть бути особливо корисними при роботі соціального працівника з людьми з особливими потребами, молоддю, дітьми, підлітками з девіантною поведінкою, жертвами насилля, людьми, які потрапили у складні життєві ситуації [25].

Наприклад, молодь із особливими потребами через складне соціальнопсихологічне становище вимагає особливої уваги з боку соціальних працівників, соціальних педагогів та психологів через недостатньо сформований світогляд, самооцінку, рівень домагань та ставлення до 20 навколишнього світу. Тому дуже важливо звертати особливу увагу на всебічний гармонійний розвиток особистості такої молодої людини. Якщо ж спостерігаються певні порушення випадкового або патологічного характеру, їх необхідно виявити якомога раніше і виправити з найменшою шкодою для психіки з тим, щоб попередити дисгармонію особистості з навколишнім світом чи із самим собою, що може призвести до девіантної чи делінквентної поведінки, асоціальних вчинків або суїцидальних намірів [25].

Саме у цьому і полягає перевага тренінгів та методів психотерапії загалом порівняно з іншими методами та технологіями роботи насаперед з молоддю з її особливими потребами, які широко застосовуються у практиці соціальної та соціально-просвітньої роботи. Тому важливим є виявлення розповсюдженості стресів та конфліктів у молодіжному середовищі, а також необхідності проведення тренінгових вправ [22, 37, 60].

Висновки до розділу I

1. Гармонізація природокористування з можливостями живої природи має велике значення для розвитку цивілізації.
2. Для досягнення гармонізації природокористування з можливостями живої природи може бути використаний такий підхід як гармонізація екосистемних послуг з можливостями до розвитку та самовідтворенню екосистем, в тому числі і в галузі спорту.
3. Для більш ефективного впровадження організації гармонізації екосистемних послуг може бути використаний соціально – просвітницький тренінг з особами, які будуть займатися питаннями екосистемних послуг.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження. У ході проведення досліджень відповідно до поставлених задач нами були використані наступні методи:

- аналіз спеціальної науково-методичної літератури та інформаційних джерел;
- метод системного аналізу;
- соціологічні методи (анкетне опитування);
- методи математичної статистики.

2.1.1. Аналіз спеціальної науково-методичної літератури.

Використовуючи аналіз, синтез, узагальнення й порівняння, ми обробляли викладені в науковій літературі, документальних і методичних джерелах теоретичні положення екологічної моделі сприяння фізичної активності.

Разом з тим визначили методологію, уточнили теоретичні передумови проведення дослідження, сформулювали мету і завдання дослідження. На першому етапі дослідження застосовувався аналіз літературних джерел та інформації з мережі Internet з метою вивчення проблеми, визначення мети і завдань дослідження, актуальності та новизни теми.

За допомогою теоретичного аналізу були визначені актуальність проблеми, розглянуті існуючі дані, погляди, підходи щодо результатів наукових досліджень у напрямі управління процесом підтримки сталого та здорового мікрокліматичного середовища як стратегії контролю мікроклімату у приміщеннях для занять організованою руховою активністю.

Робота зі спеціальною науково-методичною літературою передбачала:

- складання бібліографії, реферування, конспектування, анотування, цитування;
- огляд отриманого літературного матеріалу та його критичний аналіз.

Робота з інформаційними джерелами включала:

- пошук веб-сайтів; веб-сторінок;
- аналітика отриманого матеріалу (відбір, групування, аналіз).

2.1.2. Метод системного аналізу. Цінність системного підходу полягає в тому, що розгляд категорій системного аналізу створює основу для логічного і послідовного підходу до проблеми прийняття рішень. Ефективність вирішення проблем за допомогою системного аналізу визначається структурою розв'язуваних проблем.

Нами використовувалася методика, запропонована Квейдом:

- постановка завдання - включає визначення проблеми, виявлення цілей і визначення кордонів завдання;
- пошук - включає збір відомостей і визначення альтернативних засобів досягнення цілей;
- тлумачення - побудова моделі і її використання;
- реалізація - агрегування кращої альтернативи або курсу дій;
- підтвердження - експериментальна перевірка рішення.

Отримані у ході використання даного наукового методу дані представили структуровану систему результатів дослідження, спрямованих на упорядкування підсумків аналізу спеціальної науково-методичної літератури та інформаційних джерел мережі Інтернет щодо управління процесом підтримки сталого та здорового мікрокліматичного середовища як

стратегії контролю мікроклімату у приміщеннях для занять організованою руховою активністю.

2.1.3. Соціологічні методи дослідження. Соціологічні методи дослідження являються сьогодні одними з найбільш широко використовуваними, популярними та перспективними методами дослідження сучасної педагогіки, які включають в себе: бесіду, анкетування, експертну оцінку, визначення рейтингу, узагальнення незалежних характеристик тощо.

2.1.4. Методи математичної статистики. Аналіз отриманих у ході дослідження даних виконувався нами за допомогою відповідних методів математичної статистики:

- для характеристики результатів соціологічного опитування та експертної оцінки даних нами використовувалась описуюча статистика: обчислення вибіркового середнього арифметичного значення \bar{x} , визначення відносних даних у відсотках (%);

- математична обробка даних проводилася на персональному комп'ютері з використанням програмних пакетів MS Excel XP, Statistica 6.0, розроблених фірмами Microsoft, Statsoft (США).

2.2. Організація досліджень. Дослідження проводились на базі Національного університету фізичного виховання і спорту України.

Організація дослідження включала три етапи:

- перший етап (вересень 2021 – березень 2022 рр.) — аналіз сучасних літературних джерел вітчизняних і зарубіжних авторів, що дозволить оцінити загальний стан проблеми; встановити об'єкт, предмет, мету, завдання

дослідження; визначити програму досліджень; розробити анкети для соціологічного дослідження та здійснити опитування;

– другий етап (квітень 2022 – червень 2022 рр.) — організація та проведення дослідження для отримання нових теоретичних і практичних даних щодо застосування куркуміну як засобу відновлення організму після фізичних навантажень та профілактики фізичного перенапруження;

- третій етап (серпень 2022 – листопад 2022 рр.) – математична обробка даних, формулювання висновків дослідження, розробка практичних рекомендацій, оформлення роботи та її представлення до офіційного захисту.

РОЗДІЛ 3
РОЗРОБКА ПОЛОЖЕНЬ ГАРМОНІЗАЦІЇ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ НА СПОРТИВНИХ ОБ'ЄКТАХ ШЛЯХОМ
ГАРМОНІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

3.1 Розробка положень проведення гармонізації природокористування на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворенню

Екосистемні послуги це насамперед послуги, які надаються люду живою природою, її екосистемами. Хоча у певній мірі до цієї категорії можна віднести і природні ресурси утворені у минулі часи. Такі наприклад як використання вугілля, яке було утворено з екосистем ще кам'яновугільного періоду. Від екосистемних послуг залежить добробут та майбутнє всього людства. У документі ООН «Millenium Ecosystem Assessment» екосистемні послуги прямо називають внеском екосистем у добробут людства.

Важливою складовою концепції сталого розвитку, в галузі спорту є організація збалансованого, гармонійного природокористування. Під збалансованим, гармонійним природокористуванням насамперед розуміють дбайливе використання корисних властивостей природи, у першу чергу живої природи, гармонізації взаємовідносин з нею відносин для надання суспільству матеріальних благ, збереження та покращення здоров'я людини, в тому числі і осіб які займаються спортивною діяльністю [4,6,9,14].

При цьому проблему організації збалансованого, гармонійного природокористування, як складової концепції сталого розвитку спорту та шляху до досягнення певного консенсусу спортивної діяльності з природою, має сенс вирішувати у першу чергу з застосуванням такого підходу до досягнення збалансованого природокористування в спорті, як гармонізація екосистемних послуг, їх гармонізації з можливостями природи до самовідтворення і в першу чергу екосистем, які використовуються в спортивній діяльності.

Це стосується галузей, в тому числі і спорту які на відміну від промислової та енергетичної галузі не можна віднести до значних споживачів природних ресурсів та забруднювачів довкілля, для яких застосовується підхід з використанням обмежень у природокористуванні, як основного напрямку раціонального природокористування, який домінує у промисловості та енергетиці [6,8,10,12].

Таким чином спортивній галузі основний наголос при організації гармонізації природокористування має сенс робити на досягненні своєрідного консенсусу між спортивною діяльністю та живою природою, насамперед її екосистемами, з мінімізацією шкоди, яка може бути нанесена їй та її екосистемам, але з ефективним використанням їх ресурсів, особливо рослинних.

Хоча наведене не виключає застосування в такій діяльності, в тому числі і спортивній діяльності і положень раціонального природокористування, яке ґрунтується насамперед на обмеженнях у використанні енергетичних, земельних, водних та рослинних ресурсів. І це стосується у першу чергу промислових виробництв, які забезпечують спортивну галузь.

В цьому плані важливим напрямком до реалізації на практиці положень збалансованого природокористування у спорті є їх реалізація у вигляді

гармонізації природокористування, а конкретно може використовуватися гармонізація екосистемних послуг з консенсусом з можливостями екосистем до самовідтворення.

Це може в значній мірі досягатися за рахунок гармонізації екосистемних послуг як з використанням антропогенними так і природних екосистем, які розташовані на територіях спортивних об'єктів.

Вказане дуже важливо ще й тому, що екосистеми, які використовуються у галузі спорту, повинні ще і позитивно впливати на стан здоров'я людини, в тому числі спортсменів тобто мати позитивний соціально - медичний аспект. Це в першу чергу стосується екосистем «зелених зон» спортивно - оздоровчих комплексів, які набувають все більшого поширення в світовій практиці [7,8,10].

Таким чином, організація гармонізації природокористування у галузі спорту шляхом гармонізації за напрямком гармонізації екологічних послуг є актуальною, перспективною проблемою, яка повинна вирішуватися у галузі спорту. Однак при цьому, ця проблема ще не набула достатнього рівня розгляду в науковій, науково – методичній літературі та інших джерелах інформації, що робить такий розгляд актуальним та своєчасним.

При розгляді проблеми організації гармонізації природокористування у галузі спорту, досягнення певного консенсусу у взаємодії спотивної діяльності та природи важливо відмітити, що екосистеми територій «зелених» зон спортивних комплексів у своїй більшості відносяться не до природних (екосистеми дикої природи), а до антропогенних екосистем. Тому для них визначальним є не екологічне різноманіття видів як для природних екосистем, а

доцільність використання конкретних видів і сортів рослин стосовно спортивної діяльності.

При їх створенні та експлуатації необхідно використовувати положення екологічного будівництва, а саме мінімізації нанесення шкоди при будівництві та реконструкції дикій природі при їх створенні та експлуатації (лісам, тваринам які мешкають у лісах тощо). Однак при цьому необхідно створювати добрі умови для занять спортивною діяльністю [7,8,12,13].

3.2 Розробка положень планування заходів з гармонізації природокористування на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворення

Для проведення гармонізації природокористування на спортивних об'єктах попередньо складають план заходів з гармонізації природокористування на об'єкті. До планування процесу гармонізації повинно входити і визначення переліку заходів з його громадського обговорення (консультацій). Необхідність проведення заходів з гармонізації природокористування для конкретного спортивного об'єкта визначається насамперед його віднесенням згідно законодавчим положенням до другої категорії впливу (дії) на довкілля.

При проведенні планування заходів з гармонізації природокористування на спортивних об'єктах та їх інфраструктури можуть використовуватися два основні види планів: поточний (базовий) та перспективний. Поточні плани розробляють зазвичай на 3-5 років, щоквартально корегують і щомісячно

уточнюють. Перспективні плани розробляють на перспективу (перспективне планування) як продовження у подальшому заходів поточного планування (поточних планів).

Для повноцінного планування проведення гармонізації природокористування на спортивному об'єкті та стосовно його інфраструктури необхідне системне збирання та аналіз екологічної інформації. Існують два основні напрями збирання екологічної інформації:

- внутрішній – за рахунок власних ресурсів суб'єкта господарювання;
- зовнішній – шляхом збирання інформації з використанням зовнішніх джерел інформації.

Внутрішній напрямок збирання екологічної інформації передбачає насамперед збирання даних стосовно безпосередньо екологічного стану спортивного об'єкту (екологічний стан території, спортивних споруд та інфраструктури спортивного об'єкту тощо) з використанням власних матеріально-технічних та кадрових ресурсів та їх фінансування. У разі потреби для оцінки екологічного стану спортивного об'єкту та його інфраструктури за умов оплати за рахунок замовника, можуть залучатися і сторонні екологічні організації (фірми), які мають ліцензії на проведення екологічних досліджень.

Зовнішній напрямок збирання екологічної інформації передбачає використання даних державних екологічних інспекцій (екологічний моніторинг стану довкілля), гідрометеорологічної служби тощо.

Існують ще найменше чотири різні, проте взаємодоповнюючі підходи до збирання екологічної інформації:

- первинне дослідження стану довкілля та живої природи, стану здоров'я людини;

- вторинні матеріали: публікації в ЗМІ, в Інтернеті та в науковій і науково-методичній літературі тощо;
- матеріали проведених наукових та науково-практичних заходів – наукових та науково-практичних конференцій, форумів, семінарів тощо;
- неформальні канали – особисте спілкування тощо.

Зібрана екологічна інформація підлягає аналізу, в тому числі і з використанням інформаційних комп'ютеризованих систем збирання та аналізу екологічної інформації. Екологічні інформаційні комп'ютеризовані системи (технології комп'ютерного супроводу) професійного рівня повинні відповідати таким основним вимогам:

- мати у комп'ютерній програмі (базі даних) достатню кількість показників, нормативних даних для можливості прийняття користувачем обґрунтованих рішень;
- видавати користувачу об'єктивну, систематизовану, статистично достовірну інформацію;
- мати сервісні послуги для їх поточного обслуговування та в перспективі можливості корекції їх роботи розробником системи, в тому числі і згідно мотивованих побажань користувача;
- надавати можливість до проведення прогнозування екологічної ситуації;
- бути доступними для користувачів за вартістю.

В практичному відношенні планування екологізації території спотивного об'єкту та його інфраструктури здійснюється з урахуванням його особливостей: спеціалізація, місце розташування, комунальне забезпечення, наявності у безпосередній близькості джерел забруднення довкілля, кліматичних особливостей території, наявності біля об'єкту автомагістралей, ландшафтних

особливостей тощо. Це стосується як безпосередньо змісту плану, так і тривалості його виконання, послідовності розроблення та безумовно самого процесу організації планування.

При проведенні заходів з гармонізації природокористування необхідно враховувати і ступінь екологічного ризику та необхідності забезпечення екологічної безпеки на території розташування спортивного об'єкту.

В цілому поточний план гармонізації природокористування на спортивному об'єкті та його території, який включає положення збалансованого, гармонійного природокористування повинен складатися з таких основних розділів:

- визначення мети та задач проведення гармонізації природокористування з урахуванням положень збалансованого природокористування;
- відбір та визначення екологічно обгрунтованої стратегії та тактики проведення заходів;
- розробка та планування бюджету для проведення заходів з гармонізації природокористування з залученням до роботи відповідних фахівців, насамперед екологічних спеціальностей;
- аналіз передбачуваних обсягів заходів з екологізації та їх матеріально - технічного, кадрового, фінансового та методологічного забезпечення.

Визначення мети та задач гармонізації природокористування повинно передбачати їх обгрунтування з відбором адекватної стратегії та тактики для їх реалізації на практиці та аналізу попередньо зібраної екологічної інформації. Розробка та планування бюджету повинні базуватися на реальній можливості фінансування всіх передбачених планом заходів, можливістю залучення фінансових ресурсів спонсорів тощо.

Перспективні плани гармонізації природокористування мають таку ж структуру, як і поточні. Однак в них ще не передбачається обов'язкова конкретизація реального матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Вони складаються на перспективу з можливим забезпеченням фінансування у перспективі.

3.3 Розробка програми соціально – просвітницького тренінгу для покращення рівня знань стосовно гармонізації екосистемних послуг у галузі спорту відносно збереження розвитку та самовідтворюваності екосистем

В основу виконання програми (моделі) формування правильної поведінки покладений груповий підхід для проведення соціально - просвітницького тренінгу (метод роботи з малими групами чисельністю не більше 15 - 20 осіб з формуванням насамперед групової соціальної правильної активної поведінки у поєднанні з окремими елементами індивідуальної роботи (формування індивідуальної соціально активної поведінки) з спрямованістю на оцінку та формування позитивної соціальної поведінки.

Це обумовлено тим, що у людини, як соціально – біологічного виду стосовно її соціальної поведінки, становлення стереотипів соціальної поведінки домінує насамперед її соціальна спрямованість. В свою чергу у програмі при формуванні правильної соціально-активної поведінки була віддана саме груповому підходу тому, що соціальна поведінка носить не тільки індивідуальний, але і груповий характер.

Принципи формування груп для проведення занять з соціально - просвітницького тренінгу включають: формування групи проводиться з осіб, які

займаються спортивною діяльністю, з урахуванням побажань учасників стосовно персонального складу групи:

- формування групи за віковим та статевим принципом,
- врахуванням особливостей кожного учасника,
- обмеженням чисельності осіб в групі (принцип малих груп)..

В основу методології виконання соціально - просвітницького тренінгу при проведенні програми формування правильної соціально-активної поведінки осіб до проведення екологізації, покладена розроблена нами рольова гра «Гармонізація екологічних послуг» з використанням як підходу - коучингу (поєднання консультування і тренінгу).

За своїм змістом рольова гра «Гармонізація екологічних послуг» наближена до реалій життя і має спрямованість на підвищення рівня позитивної мотивації до правильної соціально-активної поведінки особи, яка за сценарієм рольової гри, грає роль «еколога» з спрямуванням гри насамперед на підвищення підготовленості до правильної соціально – активної поведінки стосовно проведення гармонізації екологічних послуг (тобто гра має просвітницький характер у відповідності з основними положеннями та призначенням просвітницького тренінгу). Безпосередня участь у грі формує у осіб, які приймають участь в тренінгу, активну позицію стосовно проведення гармонізації екологічних послуг.

До рольової гри «Гармонізація екологічних послуг» залучаються всі учасники програми, які періодично на протязі всіх занять виконують роль гравця - «еколога».

Рольова гра «Екологічна безпека від пріоритетних забруднювачів атмосферного повітря» проводиться у три етапи.

На першому етапі (початковий етап) особа, яка за сценарієм грає роль «еколога», проводить за допомогою ведучого, який веде заняття, оцінку рівня своєї поведінки на основі виявлення недоліків її стосовно процесу проведення заходів з гармонізації екологічних послуг на території спортивного об'єкта з використанням анкетно - опитувального методу (вправа - «оцінка»).

На другому етапі гри (основний етап) за допомогою ведучого, який веде тренінг, особа, яка грає роль «еколог», проводить визначення необхідного обсягу корекції своєї поведінки шляхом усунення її недоліків (вправа - «корекція») та проводиться набуття знань.

На третьому етапі рольової гри (заклучний етап) за допомогою ведучого, який проводить заняття, особа, яка грає роль «еколог», виконує оцінку ефективності проведеної корекції підготовленості до правильної поведінки стосовно проведення заходів з гармонізації екологічних послуг на територіях спортивних об'єктів з використанням анкетно - опитувального методу (вправа - «ефективність»).

За результатами рольової гри при проведенні занять з соціально-просвітницького тренінгу особа, яка грає роль «еколог», набуває навичок та умінь, формує активну позицію до правильної поведінки. А у разі позитивного ефекту від проведеної корекції соціальної поведінки (за даними повторної оцінки) зростає і ступінь підготовленості до правильної поведінки.

При проведенні соціально - просвітницького тренінгу також використовується лекційний матеріал (згідно завдань програми), проводиться виконання учасниками програми особистих домашніх завдань, проводяться результатів виконання програми та особистих побажань.

Хід проведення соціально – просвітницького (соціально – педагогічного) тренінгу програми формування підготовленості до правильної соціально – активної поведінки осіб, які займаються спортивною діяльністю до проведення заходів з гармонізації екологічних послуг на територіях спортивних об'єктів складається з проведення спеціальних занять (уроків).

Соціально - просвітницький тренінг з використанням ролевої гри проводиться на протязі чотирьох занять по 2 год. кожне з сумарною подовженістю у 8 год.

Соціально - просвітницький тренінг виконується з урахуванням основних етапів його проведення: початок (перше заняття), основна частина (друге та третє заняття), заключна частина (четверте заняття). В структурі занять (уроків) тренінгу передбачені його основні елементи (складові): вступ, знайомство, очікування учасників, оцінка рівня інформованості, інформаційний блок, процес набуття навичок та умінь, завершення роботи.

Програма (модель) проведення занять (уроків) соціально – просвітницького тренінгу

Програма (модель) проведення занять (уроків) соціально – просвітницького тренінгу з формування правильної, соціально - активної поведінки (позиції) осіб, які займаються (або будуть займатися) заходами з гармонізації екологічних послуг на територіях спортивних об'єктів, включає такі заняття.

Перше заняття (урок)

Мета: проведення оцінки рівня підготовленості до правильної поведінки учасників тренінгу.

Вступ

Час: 15 хв.

Хід проведення.

Привітання учасників, представлення тренерів. Знайомство учасників між собою та з тренерами, з'ясування очікувань учасників тренінгу, прийняття правил роботи в групі.

Інформаційний блок.

Час: 30 хв.

Хід проведення.

Визначення рівня інформованості учасників тренінгу шляхом опитування. Надання слухачам лекційного матеріалу про соціально-просвітницький тренінг, особливості його проведення та інформації про використання ролевих ігор.

Рольова гра «Гармонізація екосистемних послуг»

Рольова гра - початковий етап; вправа - «оцінка»

Час: 30 хв.

Хід проведення.

Учасники тренінгу у ролі «еколог» заповнюють, вираховують результати у балах та аналізують свої особисті анкети з оцінки рівня підготовленості до правильної поведінки стосовно проведення заходів з гармонізації екосистемних послуг на спортивних об'єктах. За участю тренера (ведучого заняття) оцінюють результати визначення рівня (ступеня) правильності та активності своєї поведінки, роблять визначення необхідного об'єму корекції своєї поведінки для її покращення. За рахунок активної участі в тренінгу відбувається набуття умінь та навичок.

Заключна частина.

Час: 15 хв.

Хід проведення.

Підводяться підсумки заняття. Надаються домашні завдання.

Друге заняття (урок).

Мета: виконання роботи з набуття учасниками тренінгу навичок та вмінь з проведення корекції своєї особистої поведінки (позиції).

Вступ

Час 15 хв.

Хід проведення

Привітання учасників. Аналіз виконання домашніх завдань.

Інформаційний блок

Час 30 хв.

Хід проведення

Надання учасникам інформації (лекційний матеріал) про значення підготовленості до правильної поведінки стосовно проведення, про методи оцінки її рівня та шляхи покращення стосовно проведення заходів з гармонізації екосистемних рпослуг на спортивних об'єктах.

Рольова гра - основний етап; вправа - «корекція»

Час 30 хв.

Хід проведення

За участю тренера (ведучого тренінг) кожний учасник тренінгу, який грає роль «еколога», проводить роботу з корекції своєї поведінки шляхом виключення з неї наявних порушень.

Заклучна частина

Час 15 хв.

Хід проведення

Підводяться підсумки заняття. Надаються домашні завдання.

Третє заняття (урок)

Мета: проведення оцінки набуття практичних навичок.

Вступ

Час 15 хв.

Хід проведення

Привітання учасників тренінгу. Аналіз виконання домашніх завдань.

Інформаційний блок

Час 15 хв.

Хід проведення.

Надання учасникам тренінгу інформації (лекційний матеріал) стосовно гармонізації екологічних послуг.

Ролева гра - основний етап; вправа - правильна поведінка

Час 30 хв.

Хід проведення.

Кожний з учасників тренінгу представляє свою програму (план) проведення гармонізації екологічних послуг на спортивному об'єкті. Проводяться обговорення проектів.

Заключна частина

Час 15 хв.

Хід проведення.

Підводяться підсумки проведення заняття. Надаються домашні завдання.

Четверте заняття (урок)

Мета: проведення оцінки рівня підготовленості до правильної поведінки (стосовно участі в процесі виконання гармонізації екологічних послуг) після проведення корекції особистої поведінки кожним з учасників тренінгу.

Вступ

Час 15 хв.

Хід проведення.

Привітання учасників тренінгу. Оцінка виконання домашніх завдань. Проведення повторного анкетування учасників тренінгу з оцінки рівня підготовленості до правильної соціальної поведінки.

Інформаційний блок

Час 30 хв.

Хід проведення.

Надання учасникам тренінгу інформації (лекційний матеріал) про методи оцінки ефективності проведеної корекції особистої поведінки.

Ролева гра - заключний етап; вправа - «ефективність»

Час 30 хв.

Хід проведення.

За участю тренера (ведучого тренінг) кожний учасник тренінгу, який грає роль «еколог», проводить оцінку повторного анкетування оцінки рівня підготовленості до особистої правильної соціальної поведінки. Виконується аналіз для покращення її рівня.

Заключна частина

Час 15 хв.

Хід проведення.

Підводяться підсумки проведення тренінгу. Вносяться побажання учасників тренінгу.

Спеціально було проведено дослідження з оцінки ефективності проведення соціально-просвітницького тренінгу для спортсменів стосовно покращення їх соціальної поведінки, її активності стосовно процесу гармонізації екологічних послуг.

В дослідженні брало участь 10 осіб, які займаються спортивною діяльністю (вікова група 18 - 20 років). Було встановлено, що за результатами проведеного соціально – просвітницького (соціально – педагогічного) тренінгу ступінь їх соціально – активної поведінки (відношення) до гармонізації екологічних послуг на територіях спортивних об'єктів підвищилась з середньої $12,7 \pm 0,5$ до високої $7,6 \pm 0,3$ балів ($P < 0,05$).

3.4 Основні підходи до еколого - економічної оцінки гармонізації екосистемних послуг на спортивних об'єктах

Запровадження гармонізації використання природних ресурсів (ПР) шляхом гармонізації екологічних послуг на спортивних об'єктах потребує застосування еколого - економічної оцінки використання природних ресурсів. Для цього насамперед необхідно визначитися з переліком природних ресурсів, які будуть використовуватися на спортивному об'єкті, їх обсягах та строках використання з урахування специфіки спортивного об'єкту стосовно його спеціалізації, строків використання конкретних природних ресурсів. Стосовно гармонізації використання природних ресурсів (ПР) на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг на першому місці необхідно поставити

рослинніресурси екосистем спортивних парків та зелених зон спортивних комплексів.

До методологічних підходів еколого-економічної оцінки природних ресурсів (ПР) на спортивних об'єктах можна віднести витратну концепцію (концепція оцінки витрат на ПР), результатний підхід (оцінка за результатами використання ПР), рентний підхід.

Концепція безкоштовності ПР себе не виправдала так як призводила до нерационального використання ПР. Тому замість неї почали використовувати інші концепції (підходи)

Почали використовуватися такі концепції як затратна концепція (за кількістю затрат на ПР), концепція вартісної оцінки ПР, затратно – результативна (єдність затрат та результату).

Концепція ренти (зростання витрат за результатами вибування ПР), концепція диференціальної ренти (різниця у вартості найкращого ПР з найгіршим ПР) тощо.

Також використовуються такі підходи до використання ПР як розрахунок загальної економічності на підставі показників вартості використання і не використання, вартості відкладеної альтернативи тощо.

Підходи до визначення конкретних методів для оцінки вартості екопослуг ще достатньо не розроблені. Одак при цьому безпосередньо для оцінки вартості екопослуг вже почали рекомендувати застосовувати такі методи:

- доходні (ринкових цін, рентний, кадастровий, виробничих функцій);
- витратні (попередження шкоди, відновлення);
- порівняльні (аналогій, заміщення товарів);

- умовної оцінки (суб'єктивних переваг, контингентної оцінки, гедонистичного ціноутворення).

З урахуванням тієї обставини, що гармонізація екопослуг в спорті стосується насамперед розвитку та збереження екосистем спортивних парків та зелених зон спортивних комплексів, тому слід рекомендувати такі методи оцінки вартості екопослуг як попередження шкоди та відновлення, в данному випадку відносно екосистем.

Висновки до роздлу III

1. Були визначені шляхи (підходи) до гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворення.
2. Була розроблена програма соціально – просвітницького тренінгу для осіб, які будуть займатися організацією гармонізації екопослуг на спортивних комплексах.
3. Розроблені положення для планування організації гармонізації екосистемних послуг на спортивних комплексах.

РОЗДІЛ 4

АНАЛІЗ І ОБГОВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проведений аналіз наукової, науково – методичної літератури та інших джерел інформації показав, що для досягнення гармонізації природокористування на спортивних комплексах може бути використаний такий підхід як гармонізація екосистемних послуг з можливостями екосистем які розташовані на їх територіях до розвитку та самовідтворення.

Для ефективного проведення процесу гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем які розташовані на територіях спортивних комплексів необхідно проведення планування організації гармонізації екосистемних послуг.

Крім того, для підвищення ефективності застосування гармонізації екопослуг має сенс проводити соціально – просвітницький тренінг з особами, які в перспективі будуть проводити гармонізацію екосистемних послуг. Для цього була розроблена спеціальна програма проведення соціально – просвітницького тренінгу, яка показала свою ефективність у інформуючому експерименті який був проведений.

ВИСНОВКИ

1. Гармонізація природокористування, а саме гармонізація взаємодії між спортом, спортивними об'єктами та природою, насамперед живою природою є перспективним шляхом для покращення екологічної ситуації в галузі спорту та підтримання та покращення стану здоров'я осіб, які займаються спортивною діяльністю.

2. Гармонізацію природокористування, а саме гармонізацію взаємодії між спортом, спортивними об'єктами та природою, насамперед живою природою, рекомендується проводити шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворенню.

3. Для ефективного проведення процесу гармонізації природокористування на спортивних об'єктах шляхом гармонізації екосистемних послуг з можливостями екосистем до розвитку та самовідтворенню необхідно проводити планування цього процесу з підготовкою фахівців, які будуть його проводити з використанням соціально - просвітницького тренінгу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар О.І. «РІО +20» Шлях до сталого розвитку/ О.І. Бондар// Екологічні науки. – 2012. - №1. – С.6-14.
2. Володин Р.С. Экологизация хозяйственной деятельности организаций как основной механизм перехода общества к устойчивому эколого-сбалансированному типу развития экономики/Р.С. Володин // Научный вестник Московского государственного горного ун-та. – 2013. - №11. – С.37-42.
3. Екологічне підприємництво та екологізація підприємництва: теорія, організація, управління: монографія/ За ред. Б.М. Данилишина. – Суми: Вид-во «Університетська книга», 2012. – 239 с.
4. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23.05.2017 р. №2059 -VIII //Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. - №29. - Ст.315.
5. Макарчук Р. Екологічний податок: світовий і український досвід. – Режим доступу; [http: biz nv ua](http://biz.nv.ua), 2022.
6. Экологизация малых и средних предприятий: пособ. по инструментам природоохранной политики для стран Восточного партнерства ЕС (EaPGEN). – Кишинев, Молдова, 2016. – 162 с.
7. Игнатьева М.Н.Экологизация промышленного производства: направления, инструментарий/ М.Н. Игнатьева, Л.А. Мочалова // Экономика региона. – 2008. - №1. – С.154 – 166.
8. Імас Є.В. Екологія спорту: монографія / Є.В. Імас, О.І. Циганенко, С.М. Футорний, О.В. Ярмолюк. – К.: Вид-во «Олімпійська література», 2018. – 256 с.

9. Кліменко М.О. Методологія та організація наукових досліджень (екологія): підручн./ М.О. Кліменко, В.Г. Петрук, М.Б. Мокін, Н.М. Вознюк. – Херсон: Вид-во «Олді плюс», 2012. – 474 с.
10. Крайнюков О.М. Моніторинг довкілля (Моніторинг нафтогазових територій): підручн./ О.М. Крайнюков, А.Н. Некос. – Х.: Фоліо, 2015. – 203 с.
11. Морозова Н.В. Экологизация образования как средство формирования экологической культуры /Н.В. Морозова// *Фундаментальные исследования*. – 2012. - №3(часть 2). – С.300 – 304.
12. Нездойминов С.Г. Экологизация туризма как фактор устойчивого развития туристических регионов/ С.Г. Нездойминов // *Региональные исследования*. – 2014. - №1. – С.133 – 139 .
13. Некос В.Ю. Загальна екологія та неоекологія: підручн./ В.Ю. Некос, А.Н. Некос, Т.А Сафранова. – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 596 с.
14. Некос А.Н. Компетентнісний підхід особисто - орієнтованого напрямку при викладанні екології в середніх навчальних закладах/ А.Н. Некос, Ю.В. Цехмістрова // *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. – 2016. - №1-2(25). – С.88 – 93.
15. Полиевский С.А. Спортивная экология: учебн./ С.А. Полиевский. – М.: Изд-во «Инфра-М», 2017. – 254 с.
16. Польовська В.Т. Екологізація планування маркетингу на підприємствах/ В.Т. Польовська, Ю.Ю. Туниця// *Науковий вісник НЛТУУ*. – 2005. – Вип.15.7. – С.196 - 205.
17. Прокопенко О.В. Екологізація інноваційної діяльності/ О.В. Прокопенко. – Суми: Вид-во «Університетська книга, 2008. – 392 с.

18. «Про концепцію екологічної освіти в Україні». Рішення Колегії МОН України №13/6-9 від 20.12.2001// Інформаційний збірник МОН України. – 2002. – 7. – С.3.

19. Постанова Кабінету Міністрів України про «Порядок залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля» від 29 червня 2011 р.- №771.

20. Рудь М.В. Компетентнісний підхід в освіті/ М.В. Рудь // Вісник Львівського ун-ту.- Серія: Педагогіка. – 2006. – Вип.21. –ч1. – С.73 – 82.

21. Сафранов Т.А. Проблема екологізації рекреаційно – туристичної діяльності в Україні/ Т.А. Сафранов, Л.М. Полетаєва // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. - 2016. - №3-4(26). – С.51 - 61.

22. Футорний С.М. Методологічні положення викладання екології фізичної культури і спорту як складової системи освіти у вишах фізичного виховання і спорту України/С.М. Футорний, О.І. Циганенко, Я.В. Першегуба, Н.А. Склярова та інш. // Науковий часопис Національного педагогічного ун-ту ім. М.П. Драгоманова. – Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури»/ Фізична культура і спорт. – 2017. – Вип. 9(91)17. – С.121 – 125.

23. Харичков С.К. Экологизация научно - технического развития/ С.К. Харичков, Ю.О. Николаев. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико – экологических исследований НАН Украины, 2003. - 120 с.

24. Цыганенко О. Научные основы концепции экологической безопасности спортивной деятельности в олимпийских видах спорта/ О.Цыганенко, Н. Склярова, Л.Путро, Л.Оксамітная // Наука в олимпийском спорте. – 2009. - №1. - С.55 – 61.

25. Цыганенко О.І. Планування екологізації спортивних об'єктів для збереження довкілля та живої природи/О.І. Цыганенко, І.В. Уряднікова, Я.В. Першегуба // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2018. - №1-2(29). – С.92-99.
26. Шевчук О.М. Організація і методика соціально- педагогічного тренінгу: навч. – методичн. посібник/ О.М. Шевчук. – Умань: ПП Жовтий, 2011. – 133 с.
27. Шипунов А.Б. Статистическая обработка данных в учебно – исследовательской работе: учебн. пособие/ А.Б. Шипунов, П.А. Волкова. – М.: ИНФРА - М, 2019. – 96 с.
28. Allport G.W. The trend in motivation theory/ Amer. J. Orthopsychiat. 1953. -Vol. 23.- P. 38-51.
29. Ames C. The enhancement of student motivation/ In D.A. Klieber and M. Maehr (Eds.), Advances in motivation and achievement. Greenwich, CT: JAI Press, 1987. - P. 123-148.
30. Atkinson J.W. A theory of achievement motivation/ New-York, 1966. - 231 p. 237. Atkinson J.W. An introduction to motivation/ Princeton etc.: Van Nostrand, 1978. - 405 p.
31. Bandura A. Self-regulation of motivation and action through internal standarts and goal systems/ In L.A. Pervin (Ed.) Goal concepts in personality and social psychology, Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum, 1989. - P. 19-85.
32. Bartl J., Walter H. Die erfassung von Motivation sportlicher Betätigung/ Ernst-Moritz-Arndt-UNI, Diplomarbeit, 1977. - 150 s.
33. Baum L. Korperkultur and Sport im Freizeitverhalten der DDR/ Bevolkerung. Teily. Berlin, 1967. - S. 29-48.

34. Biddle S. Motivation and participation in exercise and sport/ In S. Serpa, J.Alva, V. Pataco (Eds.) International perspectives on sport and exercise psychology. Morgantown: Fitness information technology, 1993. - P. 103-126.
35. Brehm J.W. A theory of psychological reactance/ Academic Press, 1966.- 320 s.
36. Doil W. Psychologische Aspekte der Entstehung und Entwicklung psychischer Eigenschaften des Sportlers/ Beitrage zur Sportpsychologie. Berlin, 1974. - S. 153-190.
37. Doil W. Probleme und Untersuchungs ergebnisse zur Prufung und Entwicklund psychischer Belastbarkeit bei jungen Schwimmern/In "Beitragezur Sportpsychologie 1". Berlin, 1972.- S. 44-57.
38. Duda J.L., Fox K.R. Biddle S., Armstrong N. Children's achievement gols and beliefs about success in sport/ British Journal Educational Psychology. -1992. - N3. - P. 313-323.
39. Eichler R. Untersuchung motivationaler komponen von Einstellungen zur sportlkhen Tatigkein/ Grefswald: Ernst-Moritz-Armdt-UNI, Diplomarbeit, 1980. - 128 s.
40. Erpenbeck J. Motivation/ Inre Psychologie und Philosophic. Berlin, 1984.- 345 s.
41. Ford M.T. Motivating humans: goals, emotions and personal agency beliefs/ New-York: SAGE Publications, 1992. - 302 p.
42. Freund S. Instincts and their vicissitudes/ In The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (vol.14, pp. 117-140). London: Hogarth, 1957.- 320 s.

43. Friedrich W., Henning W. Der sozial wissenschaftliche Forschungsprozess/ Berlin: DWB, 1975.- 325 s.
44. Gill D.L. Competitive orientations among inter-collegiate athletes: Is winning the only thing? / *The Sport Psychologist*.1986.-№ 2.- P. 212 – 221.
45. Gretskey Oleg, Mytskan Bogdan. Influence of motivation training on level of young swimmers physical fitness and intrinsic motivation for attending swimming lessons/ *Scientific Review of Physical Culture*. 2013. -Vol. -3N, Issue 4.-S. 286-289.
46. Heinicke W. Motive sportlicher Betätigung bei Jugendlichen sowie einige Bezüge zu ihrem Reaverhalten. / In: *Körpererziehung*, 10/1979. 190
47. Sicora W. Verfahren zur Ermittlung von Motiven der Sporttätigkeit. In "Untersuchungsmethoden in der Sportpsychologie". Berlin: Sportverlag, 1983.
48. Kahl E. Analyse sportlicher Interessen in 4-10 Klassen und Möglichkeiten der Beeinflussung. Greifswald, Ernst-Moritz-Arndt-UNI. Dissertation, 1972.
49. Lewin K. A dynamic theory of personality: Select, pap. – New-York, L 1985.- P. 217.
50. Lewin K. Grundzüge der topologischen Psychologie. Bern: Huber, 1969.
51. Lindner R. Zur motivationalen Regulation leistungsorientierter Tätigkeit und zu ihrer Analyse/ In *Wissenschaftliche Zeitschrift der PH Potsdam*.1984, Heft 4. - S. 645-652.
52. Lohse H. Ludwig R., Rohr M. Statistische Verfahren für Psychologen, Pädagogen und Soziologen. Berlin, VWV, 1982.
53. Maslow A.N. Motivation and personality. New-York: Harper and Row, 1984.- P. 411.
54. Mathesius R., Müller S., Schellenberger B. Leistungserwartung und Leistungserleben. Beiträge zur Sportpsychologie 2. Berlin, 1984. - S. 66-152.

55. Mc Auley E. The effects of subjective and objective competitive outcomes on intrinsic motivation/Journal of Sport and Exercise Psychology. 1989. - № 11. -P. 89-93.
56. Mc Clelland D.S., Atkinson J.W. The achievement motive/ Appleton – Century - Crofts. New-York, 1953. - P. 72-86.
57. Me Dougall W. The Energies of Men/ New-York: Scribner, 1983. - P. 305.
58. Mischel W. Toward a cognitive social Learning reconceptualization of personality/ Psychological Review.1973. - N5. - P. 252-283.
59. Mowrer O.H. The crisis in Psychiatry and Religion./ Princeton, N.S.: Van Nostrand. 1961. - P. 209 - 191
60. Roberts G. Motivation in sport: Understanding and enhancing the motivation and achievement of children/ Handbook of research on sport psychology. – New-York 1993. - P. 405-420.
61. Rohberg K. Die Entwicklung sportbezogener Normen, Verhaltensweisen und Motive bei Schülern der 6 bis 10 Klasse/In Theorie and Praxis der Körperkultur. Berlin, 1978/8.
62. Roknsfalvy P. Sportpsychologie Berlin: Sportverlag, 1980.- 285 p.
63. Seligman M.E. Learned optimism New-York: Knopf, 1991.- 297 p.
64. Sicora W. Untersuchung zum Erfassen motivationaler Komponenten von Einstellungn und des Verhaltens zur sportlichen Betätigung Studierender Grefswald, Ernst-Moritz-Arndt-UNI, Dissertation, 1976.
65. Spense J., Helmreich R. Masculinity and femininity: Jheir psychological dimensions, correlates and antecedents/ Austin, Universiti of Texas Press, 1978.- 255 p.

66. Veroff. J. Social comparision and the development of achievement motivation / In C.P. Smith (EA), Achievement-related motives in children New-York: Russel Sage Foundation, 1969. - P. 46-101.

67. Weiner B. An attribution theory of achievement motivation and emotion/ Psychological Review. New-York, 1985. - P. 548-573.